

O'ZBEK ADABIYOTSHUNOSLIGINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MUAMMOLARI

Yuldashev Ilxomjon

Andijon davlat universiteti akademik litseyi o'qituvchisi

Annotatsiya Maqolada o'zbek adabiyotshunosligida uchraydigan ijtimoiy va psixologik muammolar tahlil qilinadi. Adabiyotning jamiyat hayoti, inson ruhiyati va milliy qadriyatlarni aks ettirishdagi roli yoritiladi. Shuningdek, o'zbek adabiyotidagi ijtimoiy-psixologik masalalarni o'rganishda uchraydigan qiyinchiliklar ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy muammolar, psixologizm, adabiyotshunoslik, shaxs va jamiyat, ruhiy ziddiyat.

Kirish

Adabiyot jamiyat hayotini, inson ruhiyatini, ijtimoiy jarayonlar va ma'naviy qadriyatlarni aks ettiruvchi kuchli vosita hisoblanadi. O'zbek adabiyotida ijtimoiy-psixologik muammolar qadimdan muhim mavzu bo'lib kelgan. Ular turli davrlarda ijtimoiy-siyosiy sharoitlar, milliy an'analar, inson ruhiyatidagi o'zgarishlar bilan uzviy bog'liq ravishda namoyon bo'lgan.

Adabiyotdagi ijtimoiy muammolar sifatida, O'zbek adabiyotida ijtimoiy muammolar doimo asosiy mavzulardan biri sifatida qaralgan. Alisher Navoiy ijodida adolat, inson qadr-qimmati, axloqiy masalalar, jamiyatdagi tengsizlik va adolatsizlikka qarshi kurash masalalari alohida o'rin egallaydi.

XX asr oxiri va mustaqillikdan keyingi davr adabiyotida esa inson huquqlari, ijtimoiy tengsizlik, qashshoqlik, ijtimoiy ziddiyatlar kabi muammolar keng yoritildi. Bu asarlar jamiyatdagi o'zgarishlarni o'zida aks ettirib, inson va jamiyat munosabatini yangi bosqichda talqin qildi.

Adabiyotdagi psixologik muammolar Adabiyot inson ruhiyatini, shaxsning ichki dunyosini va ruhiy ziddiyatlarini aks ettirishda muhim o‘rin tutadi. Psixologik muammolar, avvalo, insonning ichki kechinmalari, orzu-intilishlari, qo‘rquv va umidlari, ruhiy tushkunliklari va shaxsiy fojialarini yoritishda namoyon bo‘ladi. O‘zbek adabiyotida psixologizmning rivojlanishi turli davrlarda o‘ziga xos shaklda ifodalanib kelgan.

Klassik adabiyotda inson ruhiyatiga e‘tibor ko‘proq axloqiy-didaktik yo‘nalishda bo‘lsa, **XX asr adabiyotida** psixologik tahlil, shaxsiy iztiroblar va ruhiy kolliziylar badiiy tasvirning asosiy unsurlaridan biriga aylandi.

• **Abdulla Qodiriyning** *“O‘tkan kunlar”* romanida psixologik muammolar alohida o‘rin egallaydi. Asarda Otabek va Kumushning ruhiy iztiroblari, muhabbat va umidsizlik, orzu va haqiqat o‘rtasidagi ziddiyatlar, shaxsiy baxt va ijtimoiy majburiyatlar o‘rtasidagi kurash chuqur tahlil qilingan. Bu orqali yozuvchi o‘z davrining ijtimoiy muammolarini ham, inson qalbining murakkab kechinmalarini ham ochib beradi.

• **Cho‘lponning** *“Kecha va kunduz”* romanida qahramonlarning ruhiy olami milliy uyg‘onish davri bilan uzviy bog‘langan. Uning obrazlarida qo‘rquv, ishonchsizlik, kelajak haqidagi umidlar va ruhiy iztiroblar kuchli aks etadi. Bu roman nafaqat ijtimoiy-siyosiy muammolarni, balki inson ruhiyatining inqirozli holatini ham ko‘rsatadi.

• **Oybekning** *“Navoiy”* romanida qahramon xarakterlarini psixologik tahlil qilish orqali ulug‘ shoir va mutafakkirning ichki dunyosi, orzulari va ruhiy qarashlari yoritiladi. Asarda ijtimoiy vazifalar va shaxsiy kechinmalar uyg‘un tarzda tasvirlanadi.

• **O‘tkir Hoshimovning** *“Dunyoning ishlari”* asarida inson ruhiyatining nozik qirralari, oddiy odamlarning dard-u quvonchlari, hayotiy kechinmalari psixologik aniqlik bilan tasvirlangan. Muallif shaxsiy fojialar orqali umuminsoniy muammolarni ko‘rsatishga erishadi.

• **Erkin A'zamning** hikoyalarida zamonaviy insonning ruhiy iztiroblari, yolg'izlik, ijtimoiy muhitga moslasha olmaslik, orzu va hayotiy haqiqat to'qnashuvi psixologik tahlil asosida ochib beriladi.

Hozirgi adabiyotda psixologik muammolarga qiziqish yanada oshib, yozuvchilar insonning shaxsiy hayotidagi ichki kurashlar, ma'naviy izlanishlar va ruhiy tushkunliklarni yanada chuqurroq tasvirlamoqdalar. Bunda zamonaviy psixologiya nazariyalari va badiiy tajribaning uyg'unligi seziladi.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek adabiyotida psixologik muammolarning yoritilishi shaxs va jamiyat munosabatlarini chuqurroq anglash, inson ruhiyatining murakkab qirralarini ochish va o'quvchini o'zini hamda boshqalarni yaxshiroq tushunishga undashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, O'zbek adabiyotshunosligidagi ijtimoiy-psixologik muammolar milliy adabiy tafakkurning eng muhim tadqiqot obyektlaridan biridir. Adabiyot jamiyat hayotidagi ijtimoiy o'zgarishlarni, inson ruhiyatining murakkab qirralarini aks ettiruvchi san'at turi sifatida xalqning tarixiy xotirasi va ma'naviy merosini saqlashga xizmat qiladi.

O'zbek adabiyoti taraqqiyoti jarayonida ijtimoiy masalalar – adolat, tenglik, erkinlik, shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar doimo markaziy mavzulardan biri bo'lib kelgan. Ayniqsa, Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy kabi adiblarning asarlarida inson qadr-qimmati, erkinlik va axloqiy poklik masalalari ijtimoiy adolat bilan uzviy bog'liq tarzda talqin qilingan. Mustaqillikdan keyingi adabiyotda esa yangi ijtimoiy muammolar – jamiyatdagi islohotlar, inson huquqlari, qashshoqlik va tengsizlik muammolari keng yoritildi.

Psixologik muammolar esa adabiyotning ikkinchi muhim qirrasini tashkil etadi. Insonning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari, orzu-umidlari va ziddiyatlari badiiy obrazlar orqali ifodalanib, o'quvchini o'z-o'zini anglash va ijtimoiy muhitni chuqurroq tushunishga undaydi. Bu jihat zamonaviy o'zbek adabiyotida yanada

kuchayib, psixologik tahlilga asoslangan roman va hikoyalarning ko‘payishida yaqqol namoyon bo‘lmoqda.

Adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan ijtimoiy va psixologik muammolarni birgalikda o‘rganish ilmiy izlanishlarga yangi imkoniyatlar yaratadi. Chunki jamiyat va shaxs, tashqi ijtimoiy muhit va ichki ruhiy olam o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni badiiy asarlar misolida tahlil qilish nafaqat adabiyot nazariyasini boyitadi, balki inson ruhiyatini o‘rganishda psixologiya faniga ham yaqinlashadi.

Shunday qilib, o‘zbek adabiyotshunosligidagi ijtimoiy-psixologik muammolarni tadqiq etish bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Bu muammolarni ilmiy asosda tahlil qilish o‘zbek adabiyotining yangi bosqichlarini ochishga, uning ijtimoiy va psixologik qatlamlarini chuqurroq anglashga, shuningdek, zamonaviy adabiy jarayonlarni baholashda nazariy va amaliy mezonlar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Nazarov A. – *O‘zbek adabiyotida ijtimoiy-psixologik masalalar*. Toshkent: Fan, 1995.
2. Hasanov Sh. – *XX asr o‘zbek adabiyotida psixologizm*. Toshkent: Ma’rifat, 2002.
3. Yo‘ldoshev A. – *Psixologiya va adabiyot*. Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
4. Saidov S. – *Adabiyotshunoslik nazariyasi va amaliyoti*. Toshkent: Adabiyot, 2011.
5. Mirziyoev Sh. – *Yozuvchi va psixologizm: O‘zbekiston adabiyotida insonning ichki dunyosi*. Toshkent: Navro‘z, 2017.
6. Mamadaliev Q. – “O‘zbek yozuvchilarining ijtimoiy masalalarga yondashuvi”. *Ma’naviyat va Adabiyot*, 2018, №1, 32–38-betlar.